

На практиці спостерігається стійка відмінність (перекіс) в цінах, фінансуванні, кредитуванні на користь першого "сектору", при цьому причиною такого явища не лише монополізм, але, й дисбаланс в розподілі корпоративної та державної влади, який створює інституційну "перевагу першого "сектора" над другим".

Саме "різниця потенціалів", яка утворюється в наслідок дивергенції економіки двох "секторів", стає в сучасних умовах основним джерелом, яке породжує тіньові структури та відносини. До безпосередніх наслідків поляризації українського економічного простору, яке породжує сприятливе підґрунтя для розвитку тіньової економіки, варто віднести:

- ✓ виділення зони виникнення надприбутків;
- ✓ утворення на цій основі бази формування корпоративно-бюрократичних структур, неекономічне суперництво, яке підміняє собою механізм державного управління;

- ✓ поділ суспільства на дві нерівні частини – зайнятих у привілейованому, сильно корпоративізованому "секторі", і працюючих в регресивному не монополізованому "секторі" економіки.

Незважаючи на значні зусилля з боку влади у боротьбі з тіньовим сектором економіки в Україні [3; 6; 7], що спрямовані на детінізацію економіки та протидію корупції з метою подолання кризових явищ в економіці та соціальній сфері, рівень тіньового сектора, порівняно з іншими країнами, залишається ще значно високим. Чи-

сленні проблеми інституційного характеру так і не були вирішені, прийняті закони та законопроекти не виявилися ефективними. Існує певна плутанина в діях влади, що призводить до нестабільності законодавчої, виконавчої та судової систем.

Таким чином, вивчення економічних передумов існування тіньового сектору вітчизняної економіки дасть змогу спрямувати подальші розробки на пошук шляхів зменшення рівня тіньової економіки в країні.

1. *Базилевич В.* Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки / В. Базилевич, І. Мазур // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 36-44.
2. *Вороб'єв Е., Тимченко Б.* Тенева економіка в умовах системного кризису // Економіка України. – 2008. – № 8.
3. Детінізація економіки – стратегічне завдання коаліційного Правительства // Стаття. – 2007. – 3 апреля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/>
4. Звернення Президента до народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/06/3/5105099>.
5. *Мазур І.* Детінізація економіки України як пріоритет економічної безпеки України // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3(8). С. 76-83.
6. Нормативно-правові акти Національного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційні документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.
8. Тенденції тіньової економіки в Україні (за 2008 рік) [Електронний ресурс] / Департамент макроекономіки. Відділ економічної безпеки та детінізації економіки. – 2009. – 10 жовтня. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=120799.
9. Теневої сектор в економіке Європи пошел в наступление [Електронний ресурс] // Новые Известия. – 2009. – 21 апреля. – Режим доступа: <http://www.novopol.ru/text66378.html>.

Надійшла до редколегії 14.01.11

УДК 334.758

А. Галькевич, асп.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ПРОЦЕСІВ ПРИДБАННЯ ТА ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ПОТРЕБ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті проаналізовано визначення категорії "контроль" з позицій законодавства України та зарубіжних країн, а також розглянуто точки зору вітчизняних та іноземних науковців стосовно даного поняття. Надано класифікацію контролю за різними ознаками та зазначено основні проблеми та недоліки, пов'язані із визначенням поняття та меж контролю.

Ключові слова: відносини контролю, вирішальний вплив, значний вплив, контрольний пакет акцій, види та межі контролю.

В статті проаналізовані визначення категорії "контроль" з позицій законодавства України та зарубіжних країн, а також розглянуто точки зору вітчизняних та іноземних науковців стосовно даного поняття. Предоставлена классификация контроля по различным признакам и указаны основные проблемы и недостатки, связанные с определением понятия и границ контроля.

Ключевые слова: отношения контроля, решающее влияние, значительное влияние, контрольный пакет акций, виды и пределы контроля.

The category "control" from the point of view of Ukrainian and foreign countries' legislation is analysed and different opinions regarding to this definition of Ukrainian and foreign scientists are provided in the article. The classification of control using different characteristics is represented and the main problems and shortcomings related to the definition of the meaning and terms of control are pointed.

Keywords: control, decisive influence, significant influence, controlling interest, types and terms of control.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В Україні все більшого розповсюдження набувають процеси придбання та об'єднання підприємств, в основі здійснення яких лежить встановлення відносин залежності, зокрема контролю. Складність інтеграційних процесів та їх розвиток спричиняють виникнення нових питань та проблем, пов'язаних із визначенням контролю, як в Україні, так і в світовій практиці, що викликає необхідність подальшого дослідження даного поняття. Важливим та суттєвим для практики здійснення процесів придбання та об'єднання підприємств, а також для їх відображення в бухгалтерському обліку та у фінансовій звітності є визначення умов та меж, які свідчать про набуття (придбання або одержання) та наявність відносин контролю.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми та особливості

визначення поняття та меж контролю розглядають як вітчизняні науковці: Кравчук В.В., Коссак В.М., Костюченко В.М., Онищенко В.В., Рябота В.В., Харитонов Є.О. та інші, так і зарубіжні, зокрема: Шиткіна І.С., Лаптев В.А., Гомцяні С.В., Грітанс Я.М., Калашніков Г.О., Роберт Браун, Брюс Паундер, Пітер Несволд, Вільям Дж. Гол, Стенлі Фостер Рід, Александра Рід Лажу, Джозеф М. Морріс, Паскаль Кьурі та інші. Праці зазначених дослідників присвячені вивченню поняття контролю з юридичної та економічної точок зору.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення та аналіз різних точок зору стосовно категорії "контроль", встановлення умов та меж виникнення контролю, визначення співвідношення між поняттями "контроль" та "суттєвий вплив" з метою бухгалтерського обліку процесів придбання та об'єднання підприємств, виявлення недоліків регулювання питань контролю у законодавстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Законодавство України визначає поняття контролю через встановлення відносин залежності. Так, у статті 126 Господарського кодексу України (ГКУ) йдеться про залежність між асоційованими підприємствами, яка може бути простою і вирішальною. Проста залежність полягає у можливості одним з асоційованих підприємств блокувати прийняття рішень інших залежних підприємств. Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій [1].

У статті 118 Цивільного кодексу України (ЦКУ) надається визначення залежного господарського товариства, якщо іншому (головному) господарському товариству належать 20 % або більше статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи 20 % або більше простих акцій акціонерного товариства [2].

У Законі України "Про акціонерні товариства" поняття контролю більш деталізоване і визначається як вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною частиною, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування та прийняття рішення органами управління суб'єкта господарювання, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання. Також зазначається, що значним пакетом акцій вважається пакет із 10 % простих акцій акціонерного товариства і більше, а контрольний пакет акцій це пакет із 50 % простих акцій акціонерного товариства і більше [3].

Закон України "Про холдингові компанії в Україні" надає визначення холдингового контрольного пакета акцій (часток, паїв), який є пакетом акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, що перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства [5].

Найбільш повне та ґрунтовне визначення контролю наводиться у Законі України "Про захист економічної конкуренції", згідно з яким контроль – це вирішальний вплив однієї чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, зокрема завдяки:

- ✓ праву володіння чи користування всіма активами чи їх значною частиною;
- ✓ праву, яке забезпечує вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання;
- ✓ укладенню договорів і контрактів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання;
- ✓ заміщенню посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особою, яка вже обіймає одну чи кілька із зазначених посад в інших суб'єктах господарювання;
- ✓ обійманню більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які

вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в іншому суб'єкті господарювання [4].

Таким чином поняття контролю не вичерпується умовою придбання контрольного пакета акцій (часток, паїв). Відповідно до Закону України "Про захист економічної конкуренції" вирішальний вплив на господарську діяльність суб'єкта або його частини безпосередньо або через інших осіб можливий за наявності юридичних підстав та на фактичній основі. Набуття контролю здійснюється, зокрема, шляхом:

- ✓ безпосереднього або опосередкованого придбання, набуття у власність іншим способом, одержання в управління, оренду, лізинг, концесію чи набуття в інший спосіб права користування активами у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, в тому числі придбання активів суб'єкта господарювання, що ліквідується;

- ✓ призначення або обрання на керівні посади спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особи, яка вже обіймає одну чи кілька з перелічених посад в інших суб'єктах господарювання, або створення ситуації, при якій більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів двох чи більше суб'єктів господарювання обіймають одні й ті самі особи [4].

Одним з найбільших недоліків визначення контролю в законодавстві України є використання різних понять, які є взаємозамінними, і їх різне застосування у деяких нормативних актах створює плутанину. Необхідним є впорядкування та узгодження визначень у законодавстві для забезпечення чіткого розуміння, розмежування та застосування понять контроль і суттєвий вплив для практичної діяльності.

Відповідно до законодавства Європейського Союзу, зокрема Директиви №139/2004, яка регулює питання концентрації підприємств, контроль визначається як можливість здійснення вирішального впливу на підприємство, яке може існувати на основі прав, угод або на іншій основі окремо або спільно. Концентрація може відбутися на юридичній або фактичній основі, може прийняти форму виключного або спільного контролю, розповсюджуватись на ціле або частини одного або декількох підприємств. Контроль може бути одержаним:

- ✓ шляхом придбання акцій або активів, спільного придбання акцій з укладенням угоди у випадку спільного контролю;

- ✓ за допомогою укладення довготермінових угод для здійснення контролю над менеджментом та ресурсами підприємства та контрактів, які передбачають право користуватись активами підприємства;

- ✓ іншим чином (створення ситуацій економічної залежності, які призводять до контролю на фактичній основі).

Якщо підприємство самостійно здійснює вирішальний вплив на інше підприємство, наявний виключний контроль. У такому випадку головне підприємство може приймати стратегічні комерційні рішення іншого (залежного) підприємства. Таке повноваження зазвичай досягається шляхом придбання більшості голосуючих прав (акцій, часток) у капіталі підприємства.

Виключний контроль може бути придбаний на юридичній або фактичній основі. Виключний контроль на юридичній основі передбачає придбання більшості голосуючих прав у компанії (акцій, часток), а також можливий у випадках володіння меншістю голосів (акціями) при наявності особливих прав, закріплених за даними акціями (привілейовані акції), при наявності у міноритарного акціонера права управління підприємством, визначати політику ведення господарської діяльності залежно від організаційної структури. Міноритарні акціо-

нери можуть здійснювати виключний контроль на фактичній основі. Це випадки, коли один акціонер набуває більшої частки на загальних зборах акціонерів залежно від рівня володіння акціями та суджень на основі участі акціонерів у зборах акціонерів попередніх років, далі проводиться аналіз позиції інших акціонерів та визначається їх роль. Така ситуація можлива, якщо пакети акцій розподілені між значною кількістю акціонерів та дуже дрібні, якщо інші значні акціонери мають структурні або економічні зв'язки з великим міноритарним акціонером або якщо інші акціонери мають стратегічні або виключно економічні інтереси стосовно компанії-цілі.

Спільний контроль наявний у випадку, коли два або більше підприємства мають можливість здійснювати вирішальний вплив на інше підприємство. Вирішальний вплив у даному випадку означає здатність блокувати дії, які визначають стратегічну комерційну поведінку підприємства. На відміну від виключного контролю, який надає певному акціонеру здатність визначати стратегічні рішення стосовно підприємства, спільний контроль характеризується можливістю виникнення безвихідної ситуації, яка є результатом здатності двох або більше материнських компаній відхиляти запропоновані стратегічні рішення, тобто такі акціонери повинні дійти згоди при визначенні комерційної політики стосовно спільної діяльності та співпрацювати. Спільний контроль так само як і виключний контроль можливий на юридичній та фактичній основі та існує тільки тоді, коли підприємства-акціонери укладуть угоду щодо основних рішень, які стосуються контролюваного підприємства (спільної діяльності). Спільний контроль може бути реалізованим наступним чином:

- ✓ два підприємства володіють однаковими частками акцій у спільній діяльності, що зазначається в укладеній угоді між підприємствами-учасниками, або два підприємства наділені правом мати однакову кількість представників на керівних посадах у спільній діяльності тощо;

- ✓ у випадках відсутності рівності між пакетами акцій (часток), які належать двом підприємствам-учасникам, відсутності рівності у представництві в органах, які приймають рішення, наявності більше двох підприємств-учасників виникає ситуація, коли міноритарні акціонери володіють додатковими правами, які дозволяють накладати вето на важливі рішення стосовно стратегічної комерційної поведінки спільної діяльності, що може зазначатися у статуті спільного підприємства або в угоді між підприємствами-учасниками;

- ✓ два або більше підприємства, володіючи незначними пакетами акцій (часток) без права накладати вето, об'єднуються для ведення спільного діяльності і разом одержують більшість голосів, вони будуть діяти разом використовуючи ці голосуючі акції (частки) на юридичній основі (у формі спільно контролюваної холдингової компанії) та на фактичній основі (у разі наявності спільних інтересів у міноритарних акціонерів), тощо [12].

Міжнародні стандарти фінансової звітності, зокрема МСФЗ (IAS) 27 "Консолідована та окрема фінансова звітність", МСФЗ (IAS) 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства", МСФЗ (IAS) 31 "Участь у спільній діяльності", МСФЗ (IFRS) 3 "Об'єднання бізнесу", надають наступне визначення контролю – право визначати фінансову та операційну політику підприємства з метою одержання вигод від його діяльності.

МСФЗ (IAS) 27 вказує на наявність контролю у випадку, якщо материнському підприємству належить безпосередньо або опосередковано через дочірні підприємства більше 50 % голосуючих акцій або менше і воно здатне:

- ✓ управляти більш ніж половиною прав голоса за згодою з іншими інвесторами;

- ✓ визначати фінансову та операційну політику даного підприємства у відповідності до статуту або угоди;

- ✓ призначати або усувати більшість членів ради директорів або аналогічного органу управління даного підприємства, який здійснює контроль над підприємством;

- ✓ представляє більшість голосів на зборах ради директорів або аналогічного органу управління даного підприємства, який здійснює контроль над підприємством.

Підприємство має контроль над іншим підприємством у випадку, якщо воно має можливість в поточний момент скористатись належним їй правом, незалежно від того, чи підприємство активно використовує дане право або воно є потенційно можливим (пасивним). Пасивний контроль може здійснюватись за допомогою потенційних прав голоса. Підприємство може мати варанти, опціони на купівлю акцій, боргові або дольові інструменти, які можуть бути конвертовані у звичайні акції, або інші подібні інструменти, які за умови виконання або конвертації можуть надати підприємству права голоса або зменшити права голоса іншої особи з питань фінансової та господарської політики іншого підприємства. Під час визначення здатності підприємства приймати рішення стосовно фінансової та операційної політики іншого підприємства необхідно розглядати наявність та вплив потенційних прав голоса, які можуть бути конвертовані або виконані негайно.

Фактичний контроль вимагає підтвердження для того, щоб вважатись контролем з метою складання консолідованої фінансової звітності. Фактичний контроль необхідно визначати з урахуванням певних обставин. Чим більш значною є різниця між контрольним пакетом акцій та юридичними або договірними правами стосовно іншого підприємства, тим більшою є необхідність у підтвердженні фактичного контролю.

На практиці достатньо складно визначити наявність фактичного контролю, що викликає деякі розбіжності між законодавством та практикою його застосування.

Відповідно до МСФЗ (IAS) 28 значний вплив – це право брати участь у прийнятті рішень стосовно питань фінансової та операційної політики об'єкта інвестицій, яке не є контролем та спільним контролем над вказаною політикою. Якщо інвестору прямо або опосередковано належить 20 % прав голоса по відношенню до об'єкта інвестицій або більше, то вважається, що інвестор має значний вплив. Підприємство здійснює значний вплив на інше підприємство, якщо воно в даний момент має здатність реалізувати цю можливість незалежно від того, який характер має вплив активно або має пасивний характер. Пасивний значний вплив реалізується через потенційні права голоса.

Важливо для розуміння контролю визначити поняття значного впливу та межі між контролем та значним впливом. Так, відповідно до МСФЗ (IAS) 27 контроль наявний, якщо материнська компанія володіє безпосередньо або опосередковано через дочірні підприємства, більше ніж половиною прав голоса по відношенню до підприємства, окрім тих виняткових випадків, коли можна однозначно доказати, що такий пакет не забезпечує контроль. Інвестор, який не має контролю, незалежно від володіння більш ніж 50 % прав голоса, як правило, здатен здійснювати значний вплив на об'єкт інвестиції і відповідно обліковувати його вже як асоційоване підприємство.

Положення (стандарту) бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції", П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" та П(С)БО 20 "Консолідована фінансова звітність", містять визначення понять: контроль, спільний контроль та значний вплив – які в цілому відповідають тим, що наведені у МСФЗ. Проте в П(С)БО дані терміни розглядаються в загальних рисах, без пояснень фактичних та юридичних підстав контролю.

лю та значного впливу, без визначення їх меж, що є значним недоліком.

Науковці досліджують поняття контролю в першу чергу посилаючись на наявне законодавство та досвід і практику розвинених країн з огляду на те, що процеси придбання та об'єднання підприємств є більш розповсюдженими та розвиненими в цих країнах.

Шиткіна І.С. зазначає, що економічними передумовами контролю перш за все є наявність контрольного пакета акцій (часток, участі). При цьому підґрунтям для встановлення може бути не тільки переважна участь основного підприємства у статутному капіталі дочірнього, але і наявність угоди або інших обставин, які дозволяють основному підприємству (головній організації) визначати рішення дочірнього. Відносини контролю і залежності відрізняються. Підприємство має переважну участь при володінні 20 % акцій або часток в статутному капіталі іншого підприємства, але залежність пов'язана з суттєвим впливом одного підприємства на рішення іншого і є більш "слабким" проявом контролю порівняно з тим, який притаманний для дочірнього підприємства. Шиткіна І.С. при визначенні економічної залежності виокремлює наступні рівні контролю (з урахуванням положень законодавства Російської Федерації):

- ✓ від 75 % участі у статутному капіталі забезпечує повний контроль як кваліфікованої більшості голосів при вирішенні питань порядку денного загальних зборів, за винятком тих, які вимагають односторонності;
- ✓ від 51 % участі у статутному капіталі – гарантований контроль для вирішення питань порядку денного загальних зборів, за винятком тих, які вимагають кваліфікованої більшості голосів або односторонності;
- ✓ 38 % звичайних акцій в акціонерному товаристві, яке розмістило 25 % привілейованих акцій;
- ✓ від 33 % до 25 % – "блокуючий" пакет акцій або часток, який дозволяє голосувати проти або відхилити питання порядку денного загальних зборів;
- ✓ 20 % участі у статутному капіталі свідчить про наявність відносин залежності;
- ✓ 10 % у статутному капіталі акціонерного товариства надає право вимагати проведення загальних зборів акціонерів, проведення незалежної аудиторської перевірки;
- ✓ 2 % передбачають можливість участі у формуванні порядку денного загальних зборів, висувати кандидатів в органи управління і контролю товариства [11, с. 75-78, с. 178-181].

Відносини залежності можна класифікувати за типами економічної залежності: майновим (виникає на основі переважної участі у статутному капіталі або наявності контрольного пакета акцій), договірним (на основі, в рамках та на строк договору), організаційним (виникає у зв'язку з іншими обставинами) [11, с. 193-202].

Лаптев В.А. наводить наступні економіко-правові схеми управління дочірніми компаніями:

- ✓ прямиий оперативний контроль над дочірньою компанією шляхом сумісництва управлінських посад, внесення змін та доповнень до статуту дочірньої компанії;
- ✓ дистанційоване управління дочірніми компаніями спеціалізованими управлінськими компаніями [11, с. 163-164].

Відносини контролю між головним (материнським) та залежним (дочірнім) підприємством можуть встановлюватись та здійснюватись напряму та опосередковано. Прямий контроль виникає тоді, коли материнська компанія контролює дочірнє підприємство через власних акціонерів, а не через інші дочірні підприємства. Дочірнє підприємство, що перебуває під непрямим контролем, виникає у випадку, коли дочірнє підприємство материнської компанії має власне дочірнє підприємство. Це дочірнє дочірнього підприємства ("онучка") автоматично є дочірнім підприєм-

ством материнської компанії. Структуру групи, до якої входять материнська компанія, дочірня та "онучка", називають вертикальною групою. Інколи "онучка" контролюється через об'єднання прямого володіння акціями (частками) материнською компанією та непрямим володінням через акції, що належать дочірньому підприємству. Це приклад змішаної групи [8, с. 27-29].

Рябота В.В. виділяє такі способи здійснення контролю, як: володіння (власність або управління) акціями; володіння (власність або управління) активами; угода про підпорядкування; угода про управління товариством; угода діяти спільно; перебування на ключових посадах органів управління.

Таким чином, володіння контрольным пакетом акцій є лише одним із способів здійснення контролю.

Висновки. Дослідивши визначення контролю, які наводяться у законодавстві України та Європейського Союзу, у П(С)БО та МСФЗ, а також погляди науковців з даного питання, можна визначити дане поняття наступним чином: контроль – це можливість здійснення відносини вирішального впливу та право визначати фінансову та операційну політику підприємства з метою одержання вигод від його діяльності. Контроль виникає на юридичній основі (юридичний контроль) та фактичній основі (фактичний контроль) окремо (виключний контроль) або спільно (спільний контроль). Володіння 50 % або більше акцій (часток, паїв) у статутному капіталі підприємства не є єдиною виключною умовою наявності контролю, необхідним є врахування фактичного та потенційного контролю.

Важливим питанням, яке потребує подальшого вивчення, є чітке визначення та регулювання фактичного контролю для застосування на практиці під час здійснення процесів придбання та об'єднання підприємств, а також відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Говорячи про правове регулювання, наразі в Україні процес переходу та одержання контролю, досить детально регулюється лише в контексті економічної концентрації. Тому необхідним є вдосконалення нормативної бази стосовно визначення поняття та меж контролю з точки зору процесів придбання та об'єднання підприємств, їх відображення у бухгалтерському обліку та у фінансовій звітності.

1. Господарський кодекс України: за станом на 30 липня 2010 р. [Електронний ресурс] / Законодавство України: [сайт]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
2. Цивільний кодекс України: за станом на 20 серпня 2010 р. [Електронний ресурс] / Законодавство України: [сайт]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
3. Закон України "Про акціонерні товариства": за станом на 27.07.2010 р. [Електронний ресурс] / Законодавство України: [сайт]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
4. Закон України "Про захист економічної конкуренції": за станом на 07.05.2009 р. [Електронний ресурс] / Законодавство України: [сайт]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2210-14>.
5. Закон України "Про холдингові компанії в Україні": за станом на 05.08.2009 р. [Електронний ресурс] / Законодавство України: [сайт]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3528-15>.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступа: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=83016.
7. Костюченко В.М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: Навчально-практичний посібник / Костюченко В.М. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 528 с.
8. Лаптев В.А. Предпринимательские объединения: холдинги, финансово-промышленные группы, простые товарищества / В.А. Лаптев. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 192 с.
9. Рябота В.В. Захист прав акціонерів при злитті та поглиненні акціонерних товариств в Україні [Текст]: моногр. / В.В. Рябота. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 159 с.
10. Шиткіна І.С. Холдинги: Правове регулювання економічної залежності. Управление в группах компаний / Шиткіна І.С. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 560 с.
11. EU Competition Law Rules Applicable to Merger Control (Situation as at 1 April 2010): Competition Handbooks / European Commission, Brussels, 2010.
12. Pounder Bruce. Convergence Guidebook for Corporate Financial Reporting / Bruce Pounder. – John Wiley & Sons, Inc., 2009. – 239 p.
13. IFRS Foundation and IASB [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifrs.org/Home.htm>.

РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розглядаються найбільш суттєві проблеми, які виникли у кредитних спілках, що працюють на ринку фінансових послуг в умовах фінансової кризи. Розглядається ситуація на ринку кредитних спілок, об'єктивна картина діяльності системи кредитних спілок України, розробляються конкретні пропозиції щодо покращення їх діяльності.

Ключові слова: кредитні спілки, небанківські фінансові послуги, споживчий кредит, ризики, ресурсна база, програми споживчого кредитування, ефективність кредитування, дохідність споживчого кредитування.

В статье рассматриваются наиболее существенные проблемы, возникшие в кредитных союзах, работающих на рынке финансовых услуг в условиях финансового кризиса. Рассматривается ситуация на рынке кредитных союзов, объективная картина деятельности системы кредитных союзов Украины, разрабатываются конкретные предложения по улучшению их деятельности.

Ключевые слова: кредитные союзы, небанковские финансовые услуги, потребительский кредит, риски, ресурсная база, программы потребительского кредитования, эффективность кредитования, доходность потребительского кредитования.

The most substantial problems, which arose up in credit unions, which work at the market of financial services in the conditions of financial crisis, are examined in this article. A situation is examined at the market of credit unions, objective picture of activity of the system of credit unions of Ukraine, concrete suggestions are developed in relation to the improvement of their activity.

Keywords: credit unions, unbank financial services, consumer credit, risks, resource base, programs of the consumer crediting, efficiency of crediting, profit of the consumer crediting.

Постановка проблеми. Кредитні споживчі кооперативи процвітають у всьому світі. У них є безперечна перевага – зрозумілий, надійний, заснований на самоконтролі механізм функціонування. Пайовики, що добровільно об'єдналися, створюють їх для надання собі фінансовій допомозі, при цьому самі їх фінансують і самі ними управляють.

В даний час в Україні число кредитних кооперативів безперервно збільшується, і вони демонструють високу ефективність кредитно-фінансової діяльності. Але все таки, на тлі широкомасштабного і масового кооперативного руху в світовій спільноті, українські кооперативи, що довго знаходилися на першому місці по просуванню ідей мікрофінансування, в умовах фінансової кризи відчують гострий дефіцит державної підтримки.

Актуальність теми обумовлена великою соціально-економічною значущістю проблеми і недостатнім вивченням багатьох її теоретико-методологічних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ризиків і можливостей кредитних спілок в умовах фінансового ризику стає досить актуальною. Свідченням цього є зростання кількості публікацій на цю тему у періодичних професійних виданнях. Проблемами кредитних спілок займаються такі провідні вчені-науковці, як Панасюк В.М., Гарасим П.М., Ткаченко Н.М., Суслів В., Калустова Е., Оленчик А., та інші.

Метою статті є розгляд питань ризиків та можливостей кредитних спілок в умовах фінансової кризи та вироблення конкретних пропозицій щодо покращення їх діяльності.

Завдання. З урахуванням викладеного завданням цього дослідження є сприяння розвитку діяльності кредитних спілок, вирішення на єдиній методологічній основі принципових питань розвитку кредитних спілок.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на кризу кредитні спілки працюють. Заборгованість кредитних спілок по депозитних внесках на кінець I півріччя складає 3 млрд. 122,7 млн. грн. при загальному об'ємі виданих кредитів у розмірі 4,121 млрд. грн., з яких близько 1,1 млрд. грн. є проблемними. Рефінансування кредитних спілок в об'ємі, приблизно 0,5 млрд. гривень вистачило б, щоб стабілізувати ситуацію і забезпечити необхідні виплати по депозитних договорах і, загалом, заспокоїти систему. Сьогодні істотні фінансові проблеми мають близько 10% – 15% кредитних спілок, що працюють на ринку. Всі інші, не дивлячись на об'єктивні труднощі успішно працюють. В більшості регіонів України кредитні спілки є чи не єдиними фінансовими установами, де пересічний громадянин може отримати кредит. Серед кредитних спілок – членів НАКСУ, наприклад, кожна четверта спілка за I півріччя 2009 року навіть показала позитивну динаміку росту активів та депозитного портфелю.

Станом на 30.06.10 у Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 766 кредитних установ, у тому числі про: 700 кредитних спілок; 37 інших кредитних установ; 29 юридичних осіб публічного права.

Результати діяльності кредитних спілок за I півріччя 2008 – 2010 років та динаміка основних показників діяльності кредитних спілок за I півріччя 2010 р. наведені в табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок за I півріччя 2010 року [4]

Показники	Станом на 30.06 відповідного року			Щорічний відносний приріст, %	
	2008	2009	2010	за 2009	за 2010
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	806	821	700	1,9	-14,7
Кількість членів кредитних спілок (тис. осіб)	2526,6	2151,6	1520,6	-14,8	-29,3
Кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду (тис. осіб)	169,0	124,0	70,6	-26,6	-43,1
Кількість членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори (тис. осіб)	645,9	446,2	336,7	-30,9	-24,5
Загальні активи (млн.грн.)	6072,9	4618,1	2983,5	-24,0	-35,4
Кредити, надані членам кредитних спілок (залишок на кін. періоду) (млн. грн.)	5376,0	4121,3	2743,2	-23,3	-33,4
Внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки (залишок на кін. періоду) (млн. грн.)	4011,0	3122,7	1662,3	-22,1	-46,8
Капітал (млн. грн.)	1716,6	1149,6	954,4	-33,0	-17,0

У цілому, система кредитних спілок України станом на 30.06.10 демонструвала зниження показників діяльності в порівнянні з минулими періодами. Графічно динаміку основних показників діяльності кредитних спілок представлено на рис. 1.